

Jana Cviková, Jana Juráňová, Ľubica Kobová (edd.), Histórie žien. Aspekty písania a čítania,

Bratislava 2007, Aspekt, 328 s.,
ISBN 80-85549-65-4

Poslední publikace z řady nakladatelství Aspekt vyrůstá z dlouhodobého edičního a publikačního záměru mapovat genderová a feministická témata. Za zmínku v této souvislosti stojí především předcházející aspektovské sborníky: *Hlasy žien. Aspekty ženskej politiky*, které v roce 2002 vydaly Jana Cviková a Jana Juráňová, a *Lesby-by-by. Aspekty politiky identít*, které o dva roky později vydala Hanna Hacker. *Histórie žien* navazuje na poslední číslo tehdy ještě časopisecky vycházejícího Aspektu *Príbehy žien* (1/2003–2004). Z větší části je kniha sestavena z příspěvků, které zazněly na stejnojmenné konferenci (2006). Sborník je viditelně spjat s dílnou nakladatelství Aspekt, a to nejen grafickou podobou a tradičně vysokou kvalitou redakční práce, ale především po stránce koncepční. Aspektovské publikace vždy sledovaly dva proudy, na jedné straně se zabývaly „archivářskou“ prací: hledaly zapomenuté ženské hlasy, postavy „ženské historie“, ale toto objevování bylo vždy doprovázeno teoretickou a sebereflexivní prací. Propojení obou aspektů považují za nejsilnější moment aspektovské produkce obecně. I *Histórie žien* je takto dvouproudá, zároveň ale tento poslední sborník odhaluje, jak vpravdě složitě je svést oba proudy dohromady.

Sborník otevírá zamyšlení Jany Cvikové *Histórie žien. Aspektovský rámec a rámec politického feminizmu*, který podobně jako text Ľubice Kobové *O zaujatých a nevzdelaných historičkách plných predsudkov* a hlavně v překladu Ľubice Hábové uvedená zásadní a dnes již klasická stať americké historičky Joan Wallach Scottové *Rod: užitečná kategória historickej analýzy* plédují pro koncept ženské historie, která není *pouze* aditivní historií, neomezuje se na hledání *výjimečných* ženských postav v *obecné* historii. Jak se všechny jmenované autorky shodují, takovéto pojetí ženské historie je v zásadě kontraproduktivní, neboť podporuje sice nevyslovenou, ale „naturalizovanou“ androcentrickou koncepci historie, v níž se ženy stávají aktérkami dějin pouze jako „výjimečné“ osobnosti vystupující z předpokládaného vzorce „ženského“ života. Pro editorský kolektiv je proto zásadní genderové přepracování stávajících rámců historiografie, v němž se „psaní historie“ stává „světonázorem“ a emancipační strategií (s. 12). Inspirací zde byla Gerda Lernerová a její prohlášení, že každá žena se změní, když pozná, že má dějiny (s. 12). *Histórie žien* se tedy pohybuje mezi hledáním genealogie a teoretickým promyšlením, jak pracovat s „dvojakým životem žen“ (s. 11): ženy jsou a byly součástí všeobecného kontextu a na druhé straně jsou a byly součástí specifické ženské kultury a historie.

Materiálové studie jednak představují polozapomenuté a upozaděné výrazné ženy slovenské historie a za druhé se vrací k tématům, jako je vzdělávání žen, volební právo či k diskusím o společenském postavení a rolích žen z přelomu 19. a 20. století a z válečného období, které vytvářely kontext pro diskuse o volebním právu, školství apod. Pomyslnou genealogickou osu zastupují například text Kataríny Hradské o osudu slovenské židovky Gisely Fleischmann, členky tzv. „pracovní skupiny“, která se pokoušela o záchranu slovenských židů. Eva Maliti-Fraňová připomíná postavu Zory Jesenské, lingvistky a překladatelky, jejíž práce byly na konci 60. let zakázány a ona sama byla perzekuována pro svoje neskrývané politické názory. Obě statí jsou jistě cennou připomínkou osudů dvou výjimečných žen, bohužel ani jeden z textů nerozkrývá a nezabývá se širšími genderovými souvislostmi jejich situace; autorky tak zůstávají právě a pouze u (znovu)objevení „výjimečných žen“.

Text Naděždy Lindovské je věnován Magdĕ Husákové-Lokvencové, osobitĕ divadelní režisérce a dramaturgyni, jejíž život byl několikrátĕ radikálně ovlivněn politickým osudem jí blízkých mužů (otce generála Lokvence a později manžela Gustáva Husáka). Lindovská sice také explicitně nepracuje s genderem jako analytickým nástrojem, všímá si však způsobu, jakým Magda Husáková-Lokvencová artikulovala, a to nejen v rámci vlastních inscenací, ale i ve veřejných vystoupeních, tzv. ženská témata, a představuje ji skrze její feministické názory a postoje a zároveň nabízí i vĕhled do intelektuálního zázemí, které si Husáková-Lokvencová vytvořila skrze přátelství a vzájemnou podporu s dalšími ženami.

Kontextově blízká je studie Evy Filové *Ženy, eros, politika. Emancipační vlna v slovenskom hranom filme 70. rokov*. Jak Filová dokládá na množství odkazů k dobové filmové produkci, přinesla 70. léta výrazný posun od moralistních poselství směrem k otevřenosti vůči tematizaci erotiky, lásky, sexuality, interrupce, nevěry apod., což s sebou přineslo i jiné typy postav i nová morální dilemata. Analýzu tohoto vývoje ani vztah této filmové produkce k vládnoucí ideologii ale Filová nenabízí a zůstává na úrovni typologie postav a témat.

Mezi texty primárního výzkumu „látaující díry“ novodobĕ slovenské historiografie kvalitou vystupuje zdařilá stať Pauly Jójárt *Lesba, teplá, butch, dokonce aj lesbička... Postkomunistické identity lesbických aktivistek na Slovensku*. Tento text vznikl v kontextu většího výzkumu, který se soustředí na aktivistky podílející se na formování GLBT komunity a jejího života po revoluci, specificky pak na vztah mezi komunitou a formováním individuálních sexuálních a genderových identit. Jójárt pracuje s konceptem identity jako s kontextuální a v historickĕm čase proměnlivou kategorií. Přestože se zaměřuje až na dobu postkomunistickou, výpovědi žen se velmi často na dobu komunismu odvolávají – ve většinĕ ji pojmají jako „nebezpečnou dobu“, kdy musely „žít v tajnosti“, a hlavnĕ jako dobu, kdy naprosto chybĕl jakýkoli epistemologický aparát k sebepoznání. V důsledku toho, v retro-

spektivě některé z žen nemohou vidět své bývalé partnerky jako „lesby“, nýbrž jako ženy heterosexuální, případně bisexuální. Taktéž jedna z výpovědí odhaluje, jak nepředstavitelná tehdy identifikace jako lesby byla, dokonce složitější nežli identifikace transgenderová/transsexuální – bylo jednodušší konstruovat identitu skrze identifikaci s maskulinitou: „jsem muž, chtěla jsem být muž“ (s. 179).

Sborník uzavírá relativně rozsáhlý blok historických textů, které se vrací k první vlně emancipace žen na Slovensku, k jejímu problematickému prosazování i době její krize ve válečném období v kontextu Slovenského štátu. Daniela Kodajová „*Učenia v škole bolo mi skôr primálo.*“ *Vzdělávání dívečat v rodinách slovenských národovcov* a Anna Tokárová *Vyššie vzdelávanie dievčat a žien* si všímají oblasti zcela zásadní pro emancipační úsilí a podávají informovaný, i když poněkud schematický přehled o problematice. Text Lubice Kobové *Načo je (komu) volebné právo? Jeden z príbehov volebného práva žien na Slovensku* se, jak tituliek napovídá, vrací k jedné z kapitol formální emancipace žen. Zavedení volebního práva bylo jistě zásadním průlomem, i když, jak Kobová sama připomíná, formální demokratické procesy byly a jsou často fetišizovány a zavedení volebního práva bylo instrumentalizováno v debatách o společenském poroku: „Je jednoduché urobiť z volebného práva žien položku v tabuľke splnených úloh (...) a napokon zostaviť akúsi tabuľku úspešných a menej úspešných, demokratických a pomaly se demokratizujúcich krajín.“ (s. 273) V jiném duchu Kobová poukazuje na to, jak se boj o ženské právo volit prolíná s národními politickými zájmy (srov. příspěvek D. Kodajové), a ukazuje, že udělení volebního práva ženám je i v kontextu národní politiky potřeba vidět jako strategické rozhodnutí.

Na odlišný kontext debat o ženské emancipaci se soustředí text Karola Hollého *Kauza „Olga Rubešová“*. *Názory na emancipáciu žien v publicistickej diskusii k divadelnej hre*. Hollý ukazuje širší debat a jednotlivých pozic na příkladě diskuse ke hře F. X. Svobody, kterou uvedlo divadlo v Ružomberoku v květnu 1913. Přehled zastávaných stanovisek dobře ilustruje diskuse nad tzv. měšťanským modelem rodiny a postavení ženy; škoda jen, že se Hollý nepokouší zasadit diskuse do kontextu celoevropského fenoménu tzv. „nové ženy“. Skrze takovou komparaci by se ukázala národně-identitní zbarvení debat o konceptech femininity v mnohem ostřejších barvách.

Válečnému období slovenských dějin se věnuje text Kataríny Zavacké *Vladárstvo v rodine. Politika Slovenského štátu voči ženám*, který editorky velmi dobře zasadily do kontextu dobových diskusí o postavení ženy skrze výběr z pramenů – texty ze sborníku *Žena nové doby* Márie Mikulové a Zdenky Telecké a jednak úryvky z časopisů *Nová Žena* a *Slovák* z období 1939–1941. Zavacká se pak soustředí na propojení národoveckého diskurzu se státní „sexuální“ politikou slovenského štátu, která se projevovala, podobně jak to známe z nacistické totality, vytlačováním žen z veřejné sféry do „kuchyně“, ale i zpřísněnou kontrolou interrupcí a zasahováním do reprodukčních práv žen.

Teoreticko-metodologickou část obohacují texty, které představují koncepty pro psaní moderní historie z genderového hlediska. Sem patří především statě Marty Botikové *O čom se ženy rozprávajú. Reflexia spôsobu života v životopisných rozprávaniach žien*, Gabriely Dudekové *Radikálky alebo konzervatívny? Nové výskumy v oblasti dejín ženského hnutia na Slovensku*, Hany Havelkové *Konec idyly? Možné konceptualizácie postavení žien v modernej českej historiografii* a Zuzany Kiczkové *Výrozprávajú a pre/žitá biograifa. Interpretácia analýzy naratívneho interview*.

Gabriela Dudková kriticky prehodnocuje nové výskumy z oblasti dejín ženského hnutí. Shruje jednak hlavné problémy, s nimiž sa psanie genderovej histórie musí potýkať, ať už je to pomerne malá pramenná základňa, ktorá je výsledkom již primárnej selekcie materiálov považovaných za hodné archivácie, súvisí s ochranou súkromého života apod. Predevším ale Dudková shrnuje hlavné konceptuálne nedostatky výskumů ženského hnutí na Slovensku, ktoré vedly k tomu, že toto hnutí sa tradične považuje za téměř neexistujúce, konzervatívne a myšlenkovo nerůznorodé. Tyto podľa Dudkovej dnes již obecně přijímané a dále reprodukované závěry vycházejí především z následujících zjednodušení: nedostatečné zasazení do kontextu ženských hnutí v celé rakousko-uherské monarchii, úzké vymezení institucí ženského hnutí, které nezohledňuje specifika možností veřejných aktivit a angažmá žen, a nezahrnuje tak například dobročinné aktivity či aktivity žen ve spolcích, které se v dobových statistikách objevují v kolonce „všeobecné“, tedy ne explicitně politické. Představy o konzervativnosti a umírněnosti slovenského ženského hnutí podle autorky pramení z nepochopení pro nutné strategie, které vedly k promyšlenému formulování politických požadavků, které nutně nekorespondovaly s vlastním politickým přesvědčením, ale odrážely spíše „reálně-politické uvažování“. Skutečné ideové zázemí slovenského ženského hnutí je podle Dudekové mnohem rozmanitější a rozprostřené mezi oba póly – konzervatívne i radikálne. V neposlední řadě Dudeková upozorňuje i na to, že představitelky ženského hnutí byly, v kontrastu s obvyklým tvrzením, v relativně čilém mezinárodním kontaktu.

Na Dudekové pokus přepřacovat konceptualizaci ženského hnutí na Slovensku v jistém smyslu navazuje text Hany Havelkové, představující několik konceptů, které jsou podle Havelkové nutnými pomocníky při psaní genderové historie: mezi ně Havelková řadí modernizační procesy, periferní lokaci na „okrajích Evropy“, s ostatními statěmi rezonuje i hypotéza o „delikátním vztahu mezi feminismem a nacionalismem“ (s. 74). Podnětné jsou i koncepty „nových začátků“ (inspirované Dušanem Třeštíkem a Vladimírem Macourou) a otázka „postkoloniální reakce“ (s. 76). První z jmenovaných tezí je jeví jako plodná v diskusi o tradičnosti kulturních schémat a společenských struktur. Podle Havelkové, v historicky nestabilních společnostech i zdánlivě tradiční a usazené struktury jsou nutně produktem retradicionalizace, a tudíž mnohem nestabilnější, než je patrné. Poslední tezi o postkoloniální reakci by slušela mnohem větší propracovanost a vysvětlení – nelze opo-

minout, že se jedná o koncept s jistou historií, který je potřeba důkladně „přeložit“ a zvážit přínosy a limity jeho užití.¹ Všem předkládaným konceptům – veskrze inspirativním – by ale slušelo preciznější a hlavně podrobnější pojednání, které by také působilo přesvědčivěji.

Pro pokusy o zachycení a metodologické zpracování individuálních prožitých historií se věnuje teoreticky hutná a pro vlastní výzkum velmi inspirativní stať Zuzany Kiczkové. Kiczková čtenářkám a čtenářům dovoluje nahlédnout do práce týmu zpracovávající biografická interview shromážděné metodou orální historie. Výzkumný tým, jehož členkou Zuzana Kiczková byla, se podílel na mezinárodním projektu *Paměť žen. Hledání identit žen z bývalých socialistických zemí*. Zde je zvlášť zajímavé srovnání s výstupy z české části výzkumu: již v roce 1998 vyšly dva svazky orálních historií sebrané českým týmem *Všechny naše věceřsky*, následované v roce 2006 publikací *Ženská vydrží víc než člověk, dvacáté století v životních příbězích 10 žen*, a konečně v roce 2007 zatím posledním výstupem *Ženám patří půlka nebe* (všechny editované Pavlou Frýdlovou, vedoucí českého výzkumného týmu). Právě ve srovnání s publikacemi slovenského týmu, hlavně s obsáhlou knihou *Pamäť žien: o skúsenosti sebauvárania v biografických rozhovoroch* (2006),² vystupují nedostatky publikací českého týmu ještě výrazněji. Český tým výsledky výzkumu publikuje bez jakéhokoli pokusu o analýzu a interpretaci. Vznikl tak sice neuvěřitelně rozsáhlý a bohatý archiv biografických vyprávění, který ale bez analýzy svoje tajemství nevdá a nepomůže přiblížení individuálních historií a porozumění toho, jak byly životy žen ovlivněny genderovou strukturou společnosti a jaké individuální strategie přežití si ženy hledaly a konstruovaly. O to více potěší koncepčně náročná a precizní práce slovenského týmu, kterou představují stati Zuzany Kiczkové a Marty Botikové.

Momentem, který při bližší reflexi překvapí, je absence komunikace se širším středoevropským kontextem; speciálně zaráží absence reflexe a komunikace s kontextem českým. Toto opomenutí se týká několika rovin: reflexe možných podobností či odlišností u jednotlivých témat, reflexe kritické literatury a studií, vznikající v českém prostředí (toto neplatí o všech statích a studiích, ale jde o převládající tendenci), a nakonec složení samotného sborníku, ve kterém je česká diskuse k genderové historii zastoupena pouze textem Hany Havelkové. Jakožto jediný tak spíše upozorňuje na absenci slovensko-české rezonance, než aby tuto potřebu po větší propojenosti obou kontextů uspokojoval. Absence propojenosti obou sobě si

1 Podobnou otázku si kladla například TEREZA KODÍČKOVÁ, *Co je nám do třetího světa aneb zpráva o analýze českých akademických genderových textů*, Sociální studia 7/2002, s. 69-87.

2 *Histórie žien* přináší i krátkou recenzi z pera Lubice Kobové.

tak historicky blízkých kontextů je podle mého názoru velká škoda. Navíc vedle volání po (znovu)objevování genealogie historie žen a prolamování androcentrických paradigmat tradiční historiografie působí tato absence až paradoxně. Jednu ukázkou za všechny: jestliže je historie žen „zapomínána“, o to více to platí o historii leseb, lesbiček, butch, bisexuálních žen. Jako promarnění příležitosti o navázání dialogu a rozšíření záběru, zpřeciznění vlastních otázek či i symbolického zviditelnění této části historie působí skutečnost, že Paula Jójártová nekomunikuje s výzkumy o identifikačních strategiích leseb a gayů, kterému se v českém prostředí dlouhodobě věnují např. Kateřina Nedbálková a Věra Sokolová. Abychom ale byli spravedliví, je potřeba poznamenat, že stejné zanedbávání komunikace a vzájemné intelektuální výměny směrem ke slovenskému prostředí je možné číst i v českém prostředí; koneckonců nezaznamenala jsem žádnou recenzi tak významné publikace, jakou je výše zmiňovaná odborná monografie *Pamät' žien*, a podobným mlčením je stížena i většina publikací z nakladatelství Aspekt, které je v česko-slovenském prostoru nakladatelstvím jediným, které se feministické a genderové problematice věnuje soustavně a komplexně.

Závěrem, knihu *Histórie žien* je možné popsat metaforou, kterou si samy editorky vybraly – tzv. Slavnostní večeři (Dinner Party) Judy Chicago. Chicago pozvala na imaginární slavnost ženy, které (by) zasáhly do historie a které jsme již (po)zapomněli/y. Podobně jako Dinner Party i sborník *Histórie žien* není dílem jednohlasým a formálně jednolitým – zaslechneme útržky rozhovorů, které nejsou nutně součástí hlavního proudu rozhovoru, hlavního tématu večeře, přestože s ní souvisejí a obohacují jej. Zůstaneme-li u metafory slavností večeře, pak by se hodil průměr svěbytných volných asociací. Těmi jsou krátké recenze na monografie zabývající se souvisejícími tématy, ukázky z diskutovaných dobových periodik, z divadelních her či fotografie z divadelních představení, o kterých byla řeč. Potud je ona fragmentárnost spíše obohacením. Na druhé straně je ale třeba říci, že sborník je tematicky relativně neuspořádaný, zahrnuje široké spektrum statí, které pokrývají problematiku boje za volební právo v prvních dekadách 20. století, diskuse nad „novými ženami“, přes dobu normalizace až k současným reflexím života v totalitě. A jestliže se tato obsahová nezaostřenost dá chápat jako doklad toho, jak je genderová analýza potřebná v širokém spektru témat, užší zaměření by bylo jistě přínosem. Možná by i dovedlo jednotlivé texty k větší preciznosti a metodologické propracovanosti. Největší slabinou knihy zůstává nevyrovnaná kvalita jednotlivých příspěvků, která se nejvíce projevuje na kolísavé schopnosti klást si konceptuální otázky, pracovat s genderem jako analytickou kategorií, založenou na hierarchických vztazích, nerovné distribuci moci a normativních konceptech.